

TA'LIM JARAYONIDA MUSIQA TO'GARAKLARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHGA OID NAZARIY- PEDAGOGIK HAMDA PSIXOLOGIK ASOSLAR

Nurullayev Mironshox Boburshox o'g'li
Buxoro xalqaro universiteti II-bosqich magistranti
Nurullayev Farrux Gaybulloyevich
Ilmiy rahbar- P.f.f.d (PhD) prof. Bux DPI.

***Annotasiya:** Ushbu maqolada xorijiy ilg'or kompozitorlar tajribalarida Dmitriy Kabalevskiy va Karl Orff tomonidan taklif qilingan konseptsiyalar texnologiyasining musiqa to'garaglarini shakllantirishva rivojlantirishga oid nazariy- pedagogik va psixologik asoslari haqidagi ma'lumotlar bayon etilgan.*

***Kalit so'zlar:** Kompozitor; psixologik; musiqa ijrochiligi; skripka cholg'u asboblari; diapazon; tovush xususiyatlari; ijro etish texnikasi; nota tizimida o'qitish; ansambl; orkestr; musiqa maktabi.*

***Аннотация:** В статье на опыте передовых зарубежных композиторов рассматривается теория концептуальной технологии, предложенная Дмитрием Кабалевским и Карлом Орфом по формированию и развитию музыкальных кружков. представлена информация о педагогических и психологических основах.*

***Ключевые слова:** Композитор; психологический; музыкальное исполнение; скрипичные инструменты; диапазон; звуковые характеристики; техника исполнения; обучение в системе обозначений; ансамбль; оркестр; музыкальная школа.*

Musiqa ta'limida xorijiy ilg'or kompozitorlar tajribalari, ya'ni Dmitriy Kobalevskiy va Karl Orff tomonidan taklif qilingan kontseptsiyalar texnologiyasining musiqa to'garaglarini shakllantirish va rivojlantirishga oid nazariy- pedagogik va psixologik asoslari tendentsiyalari borasida bir qator fikr mulohazalar mavjud. Bu qarashlar avvalambor pedagogika va psixologiya fanlariga bog'liq jihatlari bilan ajralib turadi va ko'z o'ngimizda namoyon bo'ladi desak, aslo mubolag'a qilmagan bo'lamiz.

Pedagogika nuqtai nazaridan to'garak shaklining an'anaviy va zamonaviy mug'timedia texnologiyasidagi to'garak shakllarining ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiqi – ularga kompyuterlar asosida yangicha texnologik yondashuv hisoblanadi. Shuning uchun, to'garak turlarini shakllantirishdagi mul'timedia texnologiyasini o'ziga xos belgilari, xususiyatlari va tamoyillari mavjud: Asosiy belgilari-texnik vositalardan foydalanish, tarbiyalanuvchilarning bilimlarini aniqlash mezonlarini ishlab chiqish. Ta'lim samaradorligini oshirish, monitor ekraniga qarab va ekrandagi materiallardan foydalanib, bilim olishdan iborat. Mul'timedia texnologiyasidan ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanish bir vaqtning o'zida bolalarning kompyuter savodxonliklarini shakllanishiga ham olib keladi.

Masalan, dialogli ta'lim texnologiyasida kompyuter – texnik vosita sifatida qaraladi, mul'timediali kompyuter texnologiyasida esa, u ko'rgazmali vositadan tashqari "Ta'lim manbai" sifatida mujassamlanadi, ya'ni o'rganiladigan material oldindan kompyuter xotirasiga kiritilgan bo'ladi. Ushbu material o'qituvchi yo to'garak rahbarining an'anaviy usul bilan mashg'ulot o'tkazish bo'yicha tuzgan ishlanmasiga o'xshaydi.

To‘garak rahbarlari kompyuter monitori ekranida namoyish etiladigan materiallaridan o‘rgatib borsalar va yetarlicha ko‘nikma hosil qilsalar, kelajakda maktabda yoki litseyda yoki oliy o‘quv yurtida kompyuter ekranidan ma’lumotlarni qabul qilib olishga qiynalmaydilar.

Shu bilan birga, to‘garak rahbarlarning kompyuterdan foydalanish jarayonida mantiqiy tafakkurlari rivojlanadi, bilim olishga havaslari va ishtiyoqlari ortadi, dunyoqarashlari kengayadi.

Psixologik jihatlari: Bolalarning yoshlarini va fikrlash darajalarini hisobga olish, bolalarning ta’lim materialini xotiralarida saqlash imkoniyatlarini hisobga olish, kompyuter bilan ishlaganda ko‘z toliqishini oldini olish, bolalarning xotiralarini rivojlantirish, diqqatlarini barqarorlashtirish, ta’lim materiallariga qiziqishlarini orttirish, his-hayajonli hissiyot uyg‘otish, kompyuterda ishlash qobiliyatlarini o‘stirishlar, psixologik jihatlarni tashkil etadi.

Monitor ekranida tasvirni ko‘rganda va o‘qiyotganda bola miyasining ikkala yarim shari bir vaqtda ishlaydi va ob’ekt obrazi bir vaqtda qabul qilib olinadi.

Bu, ya’ni bolalarda miya faoliyatining differentsiyal qo‘zg‘alishi ong va ong osti harakatlarini kreativlik kompotentligini shaxs sifatida ob’ektiv va sub’ektivligi natijalari mu’timedialariga asoslanib shakllanishini tezlashtirilishiga olib keladi.

Ushbu masalalarga oid san’atshunos olimlardan S.Saidiy tadqiqotlarida 1990 yillardagi ong va ong osti harakatlar me’zonining differentsiyal psixoterapevtikasi va neyropsixologiyaning inson tanasidagi qo‘zg‘alish jarayonidagi natijalarining sub’ektiv va ob’ektiv hamda salbiy va ijobiy ko‘rinishlarini psixologik jihatdan tashxislarda asoslab bergan. S.Saidiyning ilmiy nuqtai nazarini esa psixologiya fanlari doktori, Xalqaro psixologiya ilmiy akademiyasining haqiqiy a’zosi, akademigi, professor Sh.R.Barotov ham o‘rganib ma’qullaganligi diqqatga sazovordir.

Animatsiyali ma’lumotlarning insonga ta’sirchanligi katta bo‘lib, undan To‘garak shaklidagi ta’lim-tarbiya jarayonida foydalanish, bolalarning diqqatlarini ko‘proq jalb qilish xususiyatiga ega.

Multimedaning bir vaqtning o‘zida ham ko‘rish, ham eshitish orqali bilim olishning samarali ekanligi, hayotiy tajribada allaqachon sinovdan o‘tgan. Masalan, xalqimizda bu to‘g‘risida “Yuz marta eshitgandan ko‘ra, bir marta ko‘rmoq yaxshi” degan maqoli bor. Psixologlar ham bir vaqtning o‘zida ham ko‘rish, ham eshitish orqali bilim berishda o‘zlashtirish yuqori bo‘lishini ta’kidlab kelmoqdalar.

Shuningdek, xorij pedagoglaridan Z.Koday, K.Orff, D.Kabalevskiy, Ya.A. Komenskiy, L.D.Ushinskiy, N.K.Krupskaya, L.S.Vigodskiy, A.P.Usova, I.Ya.Lerner, M.N.Skatkin va boshqalarning ishlari san’atga loyiqdir.

Karl Orffning besh tomlik “Shulverk.(Bolalar uchun musiqa)” tizimli antologiyasida bu masalalar o‘z aksini to‘gan. Bu konsepsiya shaxsga yo‘naltirilgan improvizatsiya va ijodiy musiqiy ta’lim g‘oyasiga asoslangan.

U konstruktiv va texnologik emas, balki musiqiy qobiliyatlarning uyg‘onishi va rivojlanishiga hissa qo‘shadigan badiiy va ijodiy vazifalarga qaratilgan. (Shulverk)nomi nemischa Werk (ish, kompozitsiya, ish), wirken (harakat qilish) vaschulen (o‘rganish) so‘zlaridan kelib chiqqan. Orff buni “faoliyat jarayonida, ishda o‘rganish”, ya’ni uning elementlarini faol ijodiy o‘zlashtirishda musiqani o‘rgatish masalalariga qaratilgan.

“Shulverk” atamasi dunyoning ko‘plab tillarida deyarli taniqli nomga aylandi, chunki u Karl Orffning musiqiy-pedagogik konsepsiyasining didaktik printsipini anglatadi-“biz bajarish va yaratish orqali o‘rganamiz”. Dunyoning 40 dan ortiq mamlakatlarida keng tarqalgan bo‘lib, bizning

mamlakatimizda 80-yillarning boshlariga qadar bo‘lgan, afsuski, bir qator ob‘ektiv va sub‘ektiv sabablarga ko‘ra talab qilinmagan.

Men o‘z darslarimda K.Orff va uning izdoshlari tomonidan taklif qilingan bolalar bilan ishlash texnikasi va usullaridan foydalandim. Shubhasiz, ushbu yo‘nalish rus kompozitori, pedagog Dmitriy Borisovich Kabalevskiy musiqiy ta‘limining umumiy konsepsiyasini amaliyotini-amalga oshirishda yordam beradi.

D.Kabalevskiy va K.Orff texnologiyasining asosiy yo‘nalishi sinflarning o‘yin modellari bo‘lganligi sababli, ular maktabgacha va boshlang‘ich maktabda eng maqbul ko‘rinishlarni ko‘rsatgan.

Malakalar, bilimlar va ko‘nikmalar ko‘p qirrali faoliyat jarayonida olinadi, ularning turlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Kuylash va musiqaga o‘tish;
- og‘zaki o‘qish va ritmik mashqlar;
- ijrochilik amaliyotida musiqa nazariyasini o‘zlashtirish va ekspresiv vositalarni modellashtirish;
- teatralizatsiya intonatsiya, ritmik, motorli birikma sifatida;
- musiqiy tarbiya;
- qadriyat munosabatini bosqichma-bosqich rivojlantirish bilan musiqa tinglash;
- boshlang‘ich bolalar musiqa asboblari ijro etish va boshqalar.

Bugungi davr talablaridan biri K.Orff va D.Kabalevskiy buyuk kompozitorlar tomonidan taklif qilingan konsepsiyalar (tushunchalari)ni taqqoslash, ikkita yondashuvning kuchli tomonlarini ochib berish va zamonaviylikda bolalar musiqa ta‘limi sohasida ochilishi mumkin bo‘lgan istiqbollari qayd etiladi.

ADABIYOTLAR

1. Шиянов Е.Н. Теоретические основы гуманизации педагогического образования. М., 1991
2. Саидий С.Б.. Жаҳон мусиқа тарихи. дарслик/ Бухоро. С.Салим Бухорий “Дурдона” нашриёти, 2021 йил.
3. Нуруллаев Ф.Г. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыке// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.
4. Nurullayev F.G. [FORMATION OF AESTHETIC EDUCATION OF CHILDREN ON THE EXAMPLE OF BUKHARA FOLKLORE SONGS](#). Euro-Asia Conferences 1 (1), 34-36.
5. Nurullayev F.G. [METHODOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF BUKHARA FOLK SONGS IN MUSIC EDUCATION](#). Web of Scientist: International Scientific Research Journal 1 (01), 83-88.
6. F.G.Nurullayev [O ‘QUVCHILARGA BOLALAR FOLKLOR QO ‘SHIQLARINI O ‘RGATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI](#). [PEDAGOGS INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL Vol. 75 No. 1, 2025. 148-152](#)
7. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Музыкально-историческое наследие центральной Азии (психологический настрой армии Темура). Психология XXI столетия, 18-20 марта 2020 года С. 115-118.
8. Нуруллаев Ф.Г. Мусиқа таълимида Бухоро фольклор кўшиқларига кўйиладиган методик талаблар. Pedagogik mahorat, Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2020, 3-son. Buxoro. B.175-180.

9. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. Научно– методический журнал «Проблемы педагогики» №3(48). Москва 2020. С.15-17.
10. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Формирование эстетического воспитания детей на примере Бухарских фольклорных песен. «MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS» collection of scientific works of the international scientific conference Issue 4(260) Warsaw, Poland 2020. P. 139-141.
11. Nurullayev F.G., Madrimov B.K., Rajabov T.I. Teaching Bukhara Children Folk Songs in Music Lessons as an Actual Problem. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol.24, Issue 04, 2020 P. 6049.
- 12 Нуруллаев Ф.Г., Случайный выбор качественных характеристик материала по музыки или порядок его изложения в процессе создания музыки или исполнения опуса//«SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal. ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 588-593.
13. Нуруллаев Ф.Г. Мусиқа таълимида Бухоро фольклор кўшиқларини ўргатиш жараёнини лойиҳалаш. Бухоро мусиқа фольклорининг тарихий-назарий ва амалий масалалари. Республика илмий-назарий анжуман материаллари. 2020 йил, 6 ноябрь. Бухоро, 2020- Б. 107-111.
14. Нуруллаев Ф.Г. Из истории смычковых инструментов у мастеров Амати Николо, Гварнери и Страдивари. Материалы международного научно-творческого форума. Часть 1- Челябинск, 2016.-С.158-159
15. Нуруллаев Ф.Г. Особенности и условия развития творческих музыкальных способностей детей. Вестник интергративной психологии. Журнал для психологов. г. Ярославль, Выпуск №17, 2018. – С.125-128.
16. Nurullayeva N.G., Nurullaeva N.K., Nurullaev B.G. Role and significance of folkler music in the upbringing of children of preschool age. Academicia An International Multidisciplinary Research Journal. Vol.10, Issue 10, October 2020.
17. Xujayev Dilmurod Bakiyevich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- [MAVRIGI VA BUXORCHA KONSEPTSIYASI TAMOYILLARI BUXORODA QAROR TOPISHI](#), International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 2024/4/30, Tom-5,1, 515-520 betlar
18. Нуруллаев Ф.Г., Музыкальный процесс в западной музыке// «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN:2181-1601, 2021.pp.570-575.
- 19.Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся// Научно – методический журнал «Проблемы педагогики». №3 (48). - Москва 2020.- С.15-17.
20. Nurullayev F.G The Role and Significance of Folk Music in Raising Children.European Journal of Innovation in Nonformal Education(EJINE) Volume 2| Issue 5| ISSN:2795-8612 **Accepted** 14 May2022.
21. F.Nurullayev. “Musiq ta'limida Buxoro folklor qoshiqlarini orgatishning ilmiy-metodik xususiyatlari”-(PhD) Diss.ishi. 2021y
- 22.Нуруллаев Ф.Г., Норова Ш.У. Психология музыкальных дидактических игр на интегрированных занятиях// Вестник интергративной психологии. Журнал для психологов. Выпуск №17, 2018. – С.295-299.
23. Нуруллаев Ф.Г. [Содержание обучения бухарским народным песням в музыкальном образовании](#)// Academy, № 3 (66), 48-50, ООО «Олимп».

24. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев. Моделирования педагогических с музыкальным уклоном действие объектов через математический аппарат в педагогике// SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL, ISSN 2181-0842, VOLUME 3, ISSUE 1, JANUARY 2022.589-595.

25. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев. Интерактивные уроки музыки по программы STEAM// SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL, ISSN 2181-0842, VOLUME 3, ISSUE 1, JANUARY 2022.595-602.

26. Нодира Каримовна Нуруллаева. Методические аспекты музыкального образования, особенности обучения народных песен в 5-7 классах// SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL, ISSN 2181-0842, VOLUME 3, ISSUE 1, JANUARY 2022.957-963.

27. Istatov Muhridin Qaxramonovich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- [MUSIQIY TOVUSHLARINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA CHOLGU ASBOBLARIDA JOR BOLISH USLUBLARI](#). International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Hosted from New York, the USA <https://conferencea.org> January 30th, 2024, Conferencea 1 (1),74-78

28. F.G. Nurullayev, Firdavs To‘xtayev-[MUSIQIY TOVUSHLARINING XUSUSIYATLARI TENDENTSIYALARI](#). Journal of science-innovative research in Uzbekistan, 2024/12/1, Tom-2,12, 8-15 betlar

29. F.G.Nurullayev, Xasanova Gulchehra Saidovna-[FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS THROUGH THE MEANS OF UZBEK FOLK SONGS](#), International journal of artificial intelligence, ISSN: 2692-515X 2024/11/3

30. Egamov O.S., Nurullayev F.G.,[BUXORO VOHASI FOLKLOR QO ‘SHIQ LARI O ‘ZBEK XALQINING BOY MEROSI SIFATIDA](#). Conferencea, 1(1), 2024.123–130.R. <https://conferencea.org/index.php/conferenceas/article/view/1207>